

Тому ми вважаємо за доцільне для виявлення й оцінювання тяжкості депресії та тривоги застосовувати, зокрема: методики Тейлора, Бека, Цунґа, Занґа, Айзенка, *HADS*; симптоматичний опитувальник, призначений для визначення поточного психологічного симптоматичного статусу та соматизації (*SCL-90-R*) [4].

Відповідно до п. 1.4 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства України від 08.10.1998 р. № 53/5, визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження) належить до компетенції експерта [5].

Отже, добираючи психодіагностувальні методики у справах щодо відшкодування моральної шкоди, необхідно враховувати контекст ситуації, що є підґрунтям завдання моральної шкоди. До таких засобів психодіагностування обов'язково мають належати об'єктивні та проєктивні методики.

Перелік джерел посилання

1. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму ВС України від 31.03.1995 р. № 4 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 15.02.2022).
2. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособ. Самара, 2001. 672 с.
3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. У 3 т. Т. 1 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/430811> (дата звернення: 15.02.2022).
4. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ, 2016. 219 с.
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 15.02.2022).

Марія Анатоліївна Тіхонова,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін факультету № 4 Харківського
національного університету внутрішніх справ МВС України,
м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4836-5928>,
e-mail: tihonovamari@gmail.com

Етичні, психологічні та правові аспекти можливостей застосування молекулярно-генетичних досліджень (експертиз) під час вирішення прикладних завдань у галузі спорту

Mariia Tikhonova

Ethical, Psychological and Legal Aspects of Possibilities of Applying of Molecular-Genetic Researches (Examinations) in Solving Applied Tasks in the Field of Sport

Анотація. Сучасні технології відкривають нові горизонти та можливості у різних галузях: сьогодні ви можете зробити ДНК-тест у спеціалізованій лабораторії та дізнатися не лише свої спортивні схильності, а й потенціал талантів і здоров'я взагалі. Але медичне застосування генетичного тестування викликає низку етичних, правових і соціальних проблем.

Ключові слова: генетика, ДНК тестування, спорт, етика, право.

Abstract. Modern technologies open up new horizons and opportunities for us: today you can do a DNA test in a specialized laboratory and find out not only your sports predispositions but also the potential of talents and health in general. But, the medical application of genetic testing raises a number of ethical, legal and social issues.

Keywords: genetics, DNA testing, sports, ethics, law.

Експертиза — це у самому загальному вигляді розгляд, дослідження експертом-фахівцем справ і питань, що потребують спеціальних знань. З іншого боку експертиза — це рефлексія практики, реконструкція того, що відбувалося, виявлення істотного, її можна розглядати як вид аналізу окремого дослідження, метою якого є співвіднесення уявлень про об'єкт, що проходить експертизу, із виявленими в результаті експертної діяльності характеристиками цього об'єкта [1, с. 219].

Легальне визначення судової експертизи визначено у ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»: «Судова експертиза — це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [2].

Проведення експертиз в Україні регламентують Закони «Про судову експертизу» та «Про наукову і науково-технічну експертизу», КПК України (ст. 75–77, 196–205, 310–312) і Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 57–61), положення «Про організацію та проведення наукової та науково-технічної експертизи», Інструкція «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» та інші нормативно-правові акти.

Найважливішими та невід’ємними складовими успішної спортивної діяльності є фізичні та психологічні здібності людини, які на 75–85 % зумовлені спадковими факторами [2].

У світовій практиці існують спроби створити молекулярно-генетичні діагностичні системи схильностей до різних видів спорту, але жодна з них не дає достовірного прогностичного результату [3]. Однак впровадження генетичного тестування у практику підготовки спортсменів сьогодні розглядається як суттєвий резерв підвищення ефективності навчально-тренувальної роботи, а також заходів щодо охорони їх здоров’я та профілактики патологічних станів людини. Наприклад, у деяких університетах України викладають дисципліну «ДНК-технології та корекція генотипу популяції», де між інших вивчають можливості застосування методологічної бази генетики, молекулярної біології, біологічної хімії та ін. у вирішенні прикладних завдань медичної, екологічної, сільськогосподарської, ветеринарної, спортивної та правової галузей із використанням ДНК-технологій.

Задля цього розроблено широкий спектр генетичних тестів, можливість генетичного тестування вносить радикальні зміни до підходів не тільки у діагностиці, профілактиці та лікуванні багатьох захворювань людини, але й для виявлення генів, що значно підвищують фізичну витривалість або швидко-силові здібності, що можна використати для розробки програм відбору спортсменів-початківців [2, 3].

Водночас медичне застосування генетичного тестування порушує низку етичних, правових і соціальних питань, які вимагають розгляду та вироблення підходів до їх вирішення, щоб отримати максимальну віддачу від нових методів у охороні здоров’я [4]. Наприклад, основним обґрунтуванням застосування генетичних тестів у практиці охорони здоров’я є їхня медична користь для пацієнта. Тому виникають етичні проблеми під час

використання генетичних тестів на виявлення схильностей до різних видів спорту, а також спадкові захворювання, які є перепорою для зайняття певним видом спорту та для яких відсутні ефективні методи лікування та виявлення їх у дитини або підлітка. Адже в такому випадку, що саме робити з отриманою інформацією, як її використати та наступні кроки повинні робити батьки (якщо дитині не виповнилося 14 років (ст. 31 Цивільного кодексу України)) або дитина самостійно (якщо їй 14 і більше років (ст. 32, ст. 284 Цивільного кодексу України)).

Однією із загальноприйнятих класифікацій шкоди, що може бути завдана спортсменові і яку відображено у законодавстві України, є її поділ на матеріальну та моральну. Сьогодні відсутнє чітке визначення поняття «моральна шкода», що пов’язано із неможливістю вичерпного опису цього поняття. Тому в ст. 23 Цивільного кодексу України законодавець визначив лише найбільш часті та вірогідні способи прояву такої шкоди. Спроба викласти вичерпне визначення цього поняття неминуче залишиться невдалою, адже неможливо в оцінному понятті виокремити універсальні, визначальні, родові риси, які були б характерними для нього взагалі й вичерпували б його зміст повністю у кожному конкретному випадку.

Відповідно до статті 23 Цивільного кодексу України особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Моральна шкода полягає:

- 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв’язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров’я;
- 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв’язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім’ї чи близьких родичів;
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв’язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [5].

І це треба враховувати при проведенні генетичних досліджень, за які ми згадували вище.

Проблеми захисту прав людини під час використання сучасних генетичних технологій широко обговорювали у різних

міжнародних організаціях (ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи та її комісії, ВООЗ, ВМА, HUGO, Європейське товариство генетики людини та ін.). Результатом цих обговорень стала низка документів, положення яких використано у законодавствах багатьох країн. Серед них слід насамперед згадати Загальну декларацію про геном людини та права людини (ЮНЕСКО, 1997, схвалено Генеральною Асамблеєю ООН 1998 р.), Конвенцію Ради Європи про захист прав та гідності людини (1997) у зв'язку з додатками біології та медицини, Конвенцію про права людини та біомедицину (1996), Рекомендоване міжнародне керівництво з етичних проблем медичної генетики та генетичної служби (ВООЗ, 1997), Гельсінську декларацію Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень на людині» (1964), Рекомендації Комітету суспільної та професійної політики Європейського товариства генетики людини за програмами масового скринінгу, зберігання даних та ДНК-банкх для медичних досліджень, забезпечення генетичною службою. Наступними міжнародними документами в цій галузі є Міжнародна декларація про генетичні дані людини (Міжнародний біоетичний комітет ЮНЕСКО, 2003), Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину в галузі біомедичних досліджень (2005). Основною метою цих документів є вироблення спільних підходів, що дають можливість, з одного боку, захистити права людини, а з іншого — найефективніше використовувати досягнення сучасної науки у охороні здоров'я.

Створення молекулярно-генетичних діагностичних систем схильностей до різних видів спорту мають право на існування у медичній практиці та вже застосовуються. Вони зачіпають інтереси багатьох людей, адже всі бажають бути здоровими самі і бажають здоров'я своїм дітям. Але їх використання на практиці тягне за собою обов'язкове виникнення морально-етичних проблем, що повинні бути вирішені, однак у спорті ДНК-технології застосовують найчастіше до дитини, яка часто є неповнолітньою (йї сама має обирати методи та способи лікування) або навіть до малолітньої, яку майже у всіх цивільних правовідносинах представляють батьки.

Перелік джерел посилання

1. Тригуб І. І. Експертиза як складова професійної діяльності в галузі освіти: теоретичний аспект. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 1 (5). С. 218—226.

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін та допов.). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 16.02.2022).
3. Ahmetov I. I., Williams A. G., Popov D. V., Lyubaeva E. V., Hakimullina A. M., Fedotovskaya O. N. The combined impact of metabolic gene polymorphisms on elite endurance athlete status and related phenotypes. *Hum. Genet.* 2009. Vol. 6. P. 751—761.
4. Латенко С. Б., Пеценко Н. І. Перспективи використання молекулярно-генетичних маркерів в спорті та фізичній реабілітації. *Проблеми и перспективы развития спортивных игр и единоборств в высших учебных заведениях*. 2018. Т. 1. С. 103—107.
5. Відшкодування моральної шкоди. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidshkoduvannya-moralnoi-shkodi> (дата звернення: 16.02.2022).
6. WHO. Genomics and World Health. Report of a WHO scientific Group. HLB:QZ 50. 2002. 125 p.